

УДК 159.923.2: 159.955

Творче мислення як умова розвитку цілісної особистості в підлітковому віці

Самулевич Т.Є.

В даній статті викладено результати дослідження взаємозв'язку творчого мислення та особистісних характеристик у підлітковому віці в різних системах навчання. Встановлено зв'язки компонентів творчого мислення та характеристик особистості що само актуалізується та ціннісної сфери особистості. Показано, що творче мислення виступає одним з чинників розвитку цілісної особистості, сприяє розвитку як внутрішньої сторони особистості так і її зовнішньому прояву, поєднуючи внутрішній світ особистості й простір зовнішнього світу.

Ключові слова: розвиток особистості, підлітковий вік, творче мислення, ціннісна сфера особистості, теоретичне мислення, система розвивального навчання Д.Б. Ельконіна – В.В. Давидова.

В данной статье изложены результаты исследования взаимосвязи творческого мышления и личностных характеристик в подростковом возрасте в различных системах обучения. Установлены связи компонентов творческого мышления и характеристик самоактуализирующейся личности и ценностной сферы. Показано, что творческое мышление выступает одним из условий развития целостной личности, способствуя развитию как внутренней стороны личности, так и ее внешнего проявления, объединяет внутренний мир личности и пространство внешнего мира.

Ключевые слова: развитие личности, подростковый возраст, творческое мышление, ценностная сфера личности, теоретическое мышление, система развивающего обучения Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова.

This paper presents the results of analyzes of the correlation of creative thinking and personality traits in adolescents in different systems of education. The connections are established components of creative thinking and self-actualizing personality characteristics and values of the sphere. Shows that creative thinking is one of the conditions of the whole personality, contributing to both the inside of the card and its external manifestations, unites the inner world of the individual and the space outside.

Keywords: personality development, adolescence, creative thinking, value sphere of personality, theoretical thinking, the system of developing training DB Elkonin - VV Davydov.

В сучасному суспільстві існує потреба в людині здатній постійно вчитися і вдосконалювати себе, вирішувати складні завдання, орієнтуватися у безмежному просторі інформації, швидко реагувати на соціальні зміни та робити самостійний вибір. Перед особистістю постає проблема дії в ситуації невизначеності і вибору, чинником, що сприятиме розвитку сучасної особистості, на наш погляд, виступає розвинене творче мислення. Тому проблема дослідження взаємозв'язку розвитку творчого мислення з розвитком особистості є актуальною.

Особливо доцільним питання розвитку творчого мислення як чинника розвитку особистості стає в підлітковому віці, коли йде інтенсивне формування образу Я, образу світу, рефлексії, становлення ціннісної та моральної сфери особистості.

Нами було проведено дослідження творчого мислення та особистісних характеристик серед підлітків в різних системах освіти: традиційної системи навчання та системи розвивального навчання Д.Б. Ельконіна – В.В. Давидова. Основну вибірку дослідження склали учні 7, 8 та 9 класів шкіл з системою розвивального навчання, у кількості 127 осіб (школи №10, м. Красний Луч, №2 м. Алушта). Контрольну вибірку склали учні 7, 8 та 9 класів школи з традиційною системою освіти, загальною кількістю 62 особи (школа №4, м. Мерефа).

Для дослідження розвитку особистості були використані методи: самоактуалізуючий тест особистості (САТ); методика на визначення соціальної креативності О. Є. Тунік; must-тест П. Н. Іванової, О. Ф. Колобової, для вивчення ціннісної сфери особистості. Творче мислення вивчалось за допомогою таких методик як: короткий варіант тесту Торанса «Завершення картинок», який спрямований на виявлення показників творчого мислення, таких як: побіжність, гнучкість, оригінальність і розробленість; батарея методик А. З. Зака, спрямована на вивчення компонентів теоретичного мислення: аналізу, рефлексії і планування; методика вивчення уяви С. Мідника; опитувальник креативності Джонсона, в модифікації О. Є. Тунік.

В ході проведеного дослідження були встановлені розбіжності як показників розвитку творчого мислення, так і особистісних характеристик серед підлітків в системі розвивального та традиційного навчання [2, 3]. Це стало підтвердженням недосконалості традиційної освіти, яка при організації та проведенні навчально-виховного процесу, не враховує зони найближчого розвитку особистості.

Проте найважливішим результатом даного дослідження стало виявлення зв'язку творчого мислення та особистості. Нами було здійснено як кореляційний аналіз за методом Спірмена, так і факторний аналіз (за методом Головних компонент з Varimax – обертанням) досліджуваних компонентів творчого мислення та особистості. Зокрема в блоці дослідження творчого мислення було розглянуто такі компоненти як: аналіз, планування, рефлексія, уява (вербальна та невербальна), гнучкість, побіжність, оригінальність, розробленість, цікавість, складність. Серед особистісних характеристик розглядалися показники самоактуалізації (за методикою САТ) та ціннісна сфера (за методикою must-тест П. Н. Іванової, О. Ф. Колобової). Зокрема в рамках дослідження ціннісної сфери підлітків були виділені такі цінності як: свобода, відвертість і демократія в суспільстві, безпека і захищеність, служіння людям, влада

і вплив, популярність, автономність, матеріальний успіх, духовність, особистісне зростання, здоров'я, прихильність і любов, привабливість, відчуття задоволення, міжособистісні контакти і спілкування, багате духовно-релігійне життя, турбота про природу, навколишнє середовище. Також при аналізі Must-тесту були виділені вислови-вказівки, чи ті, що не мають під собою ґрунту розуміння: «Я неодмінно повинен виконувати обов'язки; слухатись; виконувати накази, слухатись старших», «жахливо якщо я не буду слухняним, не буду старатися». Подібні вислови були занесені в окрему категорію – підпорядкування правилам.

Було встановлено, що розвиток творчого мислення пов'язаний з розвитком особисті. Зокрема, така характеристика особистості як контактність пов'язана з такими компонентами творчого мислення як: рефлексія, уява, планування, побіжність, розробленість, оригінальність, гнучкість. Прагнення до відносної незалежності в поведінці, бажання керуватися в житті власними переконаннями, цілями, цінностями, установками і принципами пов'язане з розвитком уяви, рефлексії, планування та розробленості. Прийняття агресії пов'язане з розвитком планування. Розвиток самоповаги пов'язаний з розвитком рефлексії, аналізу, планування. Синергія, або цілісне сприйняття світу, пов'язана з розвитком оригінальності, рефлексії та аналізу. Креативність, як творча сила особистості, пов'язана з розробленістю мислення. Розвиток спонтанності пов'язаний з розвитком рефлексії, планування, оригінальності, та розробленості. Гармонійне сприйняття світу, уявлення про природу людини пов'язане з розвитком рефлексії, розробленості та уяви.

Розвиток ціннісної сфери особистості також має зв'язок з розвитком творчого мислення підлітків. Так, розвинене творче мислення підлітків сприяє формуванню таких цінностей як: автономія, любов, міжособистісні відношення, влада та авторитарність, духовність, безпека, привабливість. Окрім цього, розвинене творче мислення підлітків зворотно корелює з цінностями здоров'я, підпорядкування правилам, особистісного росту. Таким чином, розвиток творчого мислення пов'язаний з розвитком особисті, та сприяє формуванню характеристик притаманних особистості що самоактуалізується.

При проведенні факторного аналізу в структурі розвитку особистості і творчого мислення, було виявлено два фактора: Фактор Самостворення (частка дисперсії 31,82%) та Фактор Самовираження (частка дисперсії 34,1%). Перший фактор є фактором самостворення особистості, внутрішнього розвитку. До нього увійшли наступні компоненти: аналіз, рефлексія, планування, гнучкість, цікавість, складність, уява (за методикою Тунік), уявлення про природу, сензитивність, духовність, любов, мотивація до успіху.

Компоненти що складають цей фактор - цінності та характеристики особистості, які можна охарактеризувати як спрямовані на становлення внутрішнього світу людини. Так, такі шкали як сензитивність та уявлення про природу людини вказують на вміння суб'єкту цілісно і позитивно сприймати світ та самих себе, усвідомлювати свої потреби і почуття, відчувати та рефлексувати їх.

Цінності любові та духовності теж вказують на формування моральних, внутрішніх якостей особистості, на значущість та формування таких характеристик як чесність, вміння вибачати, доброта, порядність та ін.

Аналіз, внутрішній план дій та перш за все рефлексія виявляються тими характеристиками мислення які дозволяють формувати саме внутрішній світ особистості. Гнучкість мислення, рефлексія, аналіз, цікавість, складність та уява сприяють більш цілісному сприйняттю світу та самого себе.

Другий фактор є фактором самовираження або зовнішнього прояву. До нього увійшли характеристики особистості, що самоактуалізується, які є зовнішніми проявами поведінки індивіда в соціумі: побіжність, оригінальність, розробленість, уява (вербальна), орієнтація в часі (здатність жити в сьогоденні), цінності особистості, що самоактуалізується, незалежність поведінки (шкала підтримки), гнучкість поведінки, самоприйняття, спонтанність, прийняття агресії, контактність, безпека. Цінність служіння людям вносить у даний фактор негативне навантаження. Всі ці характеристики, пов'язані з поведінкою індивіда, з його соціальними проявами. Так, незалежність, гнучкість, спонтанність поведінки характеризують власне поведінку суб'єкта. Здатність жити сьогоденням, самоприйняття, прийняття агресії, контактність також вказують на соціальні прояви, характерні для особистості, що самоактуалізується. Цінність безпеки є зовнішньою цінністю, прагненням зберегти своє життя, тобто соціальну оболонку, те без чого не можливе існування в зовнішньому світі.

Контактність, безпека виступають як ціль, мета, необхідна для існування в соціумі. Незалежність, гнучкість поведінки, спонтанність, вміння жити сьогоденням є моделлю, характеристиками поведінки суб'єкта, виступають як засоби досягнення соціальних цілей, контактів, статусу. Самоприйняття, прийняття агресії виступають результатом та водночас знаряддям при вживанні і застосуванні засобів досягнення поставлених цілей.

Побіжність, розробленість мислення та розвинена вербальна уява сприяють становленню, адаптації суб'єкта в соціумі, формуванню зовнішніх, соціальних проявів особистості, що самоактуалізується.

Таким чином, до другого фактору увійшли характеристики особистості що самоактуалізується, які є зовнішніми проявами поведінки індивіда в соціумі. Другий фактор є фактором самовираження або зовнішнього прояву.

Малюнок 1 Творче мислення як умова розвитку гармонійної особистості.

В результаті факторного аналізу, ми отримали дві сфери прояву людини: внутрішню та зовнішню (інтернальну та екстернальну). Це є підтвердженням багатовікового питання психології та філософії, які намагались поєднати обидві сфери, або не шукаючи відповіді схилились до вивчення однієї з них. Згідно з С.Д. Максименко істотною ознакою особистості є її здібність до вираження власного внутрішнього змісту [1]. Особистісне існування, згідно А.Ф. Лосеву і С.Д. Максименко, є завжди синтез двох планів буття - внутрішнього і зовнішнього. Якщо особистісне буття є виразним, це означає, що особистість має внутрішню і зовнішню сторони, вони знаходяться постійних динамічних взаємопереходах [1]. Механізм такого взаємопереходу здійснює як раз творче мислення.

Оскільки компоненти творчого мислення входять як до першого, так і до другого факторів (Див. Малюнок 1). Ми можемо зробити висновок, що творче мислення об'єднує внутрішній світ особистості та простір зовнішнього світу. Людина – творець, творить навколишній та внутрішній світ. Лише перехід одного в інше і утворює цілісність особистості, яка дозволяє нам творити свою унікальність та поряд з цим відчувати зв'язок з зовнішнім світом. Таким чином, творче мислення є фундаментом утворення та розвитку особистісних характеристик, відображенням подвійності особистості. Розвиток творчого мислення пов'язаний з формуванням характеристик особистості, що самоактуалізується, при цьому розвинене творче мислення сприяє формуванню як внутрішнього світу, особистості (моральних якостей, духовності) так і дозволяє вправно адаптуватися в соціумі.

Література:

1. Максименко С.Д. Общая психология / С.Д. Максименко. – К.: Ваклер, 1999. – 528 с.
2. Самулевич Т.Е. Развитие личности и творческого мышления в подростковом возрасте в системе развивающего обучения / Т.Е. Самулевич // Весник Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина № 902. – Харьков, 2009. - С.259-262
3. Самулевич Т.Е. Творче мислення як чинник розвитку особистості в підлітковому віці в умовах розвивального навчання/ Т.Е. Самулевич / автореферат дисертації. – Харьков, 2012, с. 17